

9-МАВЗУ: ИЖТИМОЙ СОҲА ФАОЛИЯТИНИНГ ТАШКИЛИЙ, ИҚТИСОДИЙ ВА ХУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

РЕЖА:

1. Агросаноат мажмуасида ижтимоий инфратузилманинг моҳияти, таркиби
2. Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасининг аҳамияти, иқтисодиётдаги ўрни ва ҳозирги ҳолати
3. Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасини ривожлантириш йўналишлари

Инфратузилма - лотинча суз бўлиб, инфра-куйи, асос, струтуре (тузилма)-тузилиш, узаро жойлашув маъносини ифодалайди.

Инфратузилма миллий хўжалик ишлаб чиқариш тармоқлари ва ижтимоий сферанинг умумий шароитини таъминлаш учун хизмат киладиган сохалар мажмуасини ифодалайди.

У ишлаб чиқариш, технологик, иқтисодий ва ташкилий алоқалар жараёнида вужудга келадиган муносабатлар орқали қишлоқ хўжалигининг самарали ишлашини таъминлайди. Инфратузилма жамият ишлаб чиқариш кучларнинг бўлинмас қисми ҳисобланади. У корхонанинг самарали фаолиятини таъминлайди ва қишлоқ хўжалигининг пировард махсулотининг микдоран кўп ва сифатан юқори бўлишга йуналтиради. Инфратузилма қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини интенсивлаштириш ва самарадорлигини ушшининг муҳим омили ҳисобланади. Кўп қиррали хизмат кўрсатувчи инфратузилмалар фаолиятини ривожлантириш бозор иқтисодиётига хос муаммоларни ҳал этишда кенг имкониятлар яратади.

Аграр соҳада хўжалик юритишда хизмат кўрсатувчи инфратузилмаларнинг ўрни ва аҳамияти жуда бекиёсдир. Чунки қишлоқ хўжалиги махсулотларини етиштириш жараёнларида, яъни ерни экин экишга тайёрлаш, уругни ерга кадашдан бошлаб, зарур агротехник тадбирларни амалга ошириш, етиштирилган махсулотларни йигиб олиш ва бошқа бўладиган барча жараёнларда турли хизмат кўрсатувчи инфратузилмалар иштирок этади. Бундан ташқари қишлоқ хўжалигининг ижтимоий-иқтисодий ривожланиши албатта ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилмаларни қанчалик тараккий этганлигига боғлиқдир. Қишлоқ хўжалигида махсулот ҳажмининг ошиши, ишлаб чиқариш инфратузилмаларини ривожланиши хизмат турларининг кўпайиши билан боғлиқ. Ҳозирги вақтда нисбатан ривожланган қишлоқ хўжалигига хизмат кўрсатувчи инфратузилмалар, хусусан техника, агрокимё, мелиорация ва оқар сув билан таъминлаш, зооветеринария, транспорт, селекция ва уругчилик, ёкилги-мойлаш материаллари, махсулотларни сақлаш ва қайта ишлаш ҳамда ихтисослашган банк хизматларини санаб ўтиш мумкин.

Мамлакатда чуқур иқтисодий ислохотларни олиб борилиши иқтисодиётнинг барча жабхалари сингари, қишлоқ хўжалигида, унга хизмат кўрсатувчи инфратузилмалар тизимида ҳам туб узғаришларга олиб келди. Янги сервис (консалтинг, инжинеринг, лизинг ва бошқа) хизматлари вужудга келди. Аксарият сервис хизмати кўрсатувчи корхоналарнинг фаолияти тубдан узгарди, хизмат турлари кенгайди.

Инфратузилма субъектлари ҳар қандай иқтисодиётнинг асосий таркиби ҳисобланиб, кўрсатилаётган турли хизматлари билан барча тармоқ ва сохаларнинг иқтисодий барқарор ривожланишига асосий пойдевор яратади.

Инфратузилма субъектлари қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш муносабатлари ва қишлоқни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг асоси ҳисобланадилар. Хизмат кўрсатиш ва таъминот тизимидаги корхоналар фаолияти ривожлантирилмасдан қишлоқ хўжалигида иқтисодий барқарор узиш суръатларини таъминлаш, қишлоқ хўжалиги корхоналари ва деҳқонларнинг

даромадларини кўпайтириш мумкин эмас. Инфратузилманинг асосий вазифалари:

- Қишлоқ хўжалигига товар - моддий бойликларни етказиб бериш (уругчилик, кучат, ЁММ, минерал угит, кимё воситалари, сув таъминоти);
- Қишлоқ хўжалигига техника ва техник сервис хизматлар таъминоти;
- Ўсимликларни химоя қилиш ва зооветеринария хизматлари;
- Қишлоқ хўжалигида махсулотларни саклаш, тайёрлаш ва кадоклаш хизматлари;
- Алоқа, транспорт, энергетика ва сув билан таъминлаш хизмати;
- Банк хизмати;
- Биржа ва брокерлик хизмати;
- Улгуржи савдо ва ярмаркалар хизмати;
- Аудит ва сугурталаш хизмати;
- Ахборот ва консалтинг марказлари;
- Фермерларни тайёрлаш ва қайта ўқитиш;
- Юридик хизматлар.

Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришига хизмат кўрсатувчи инфратузилманинг ўрни ва аҳамияти бекиёсдир. Чунки, қишлоқ хўжалик махсулотлари етиштиришнинг барча жараёнларида, жумладан, ерни экин экишга тайёрлаш (ерни текислаш, шудгорлаш), уругни ерга кадашдан бошлаб, зарур агротехник тадбирлар утказиш, етиштирилган махсулотларни йигиб-териб олиш ва бошқа бўладиган жараёнларда турли сервис хизматлари кўрсатиляпти.

Ишлаб чиқариш инфратузилмаси ишлаб чиқариш маблағлари ҳамда уларнинг узок муддат ишлашини таъминлайдиган тармоқларни уз ичига олади. Ишлаб чиқариш инфратузилмаси таркибига бевосита қишлоқ хўжалигига хизмат килувчи тармоқлар: ишлаб чиқаришга йуналтирилган транспорт, таъмирлаш устахоналари, омбор хўжаликлари, коммуникация тизими ва телеграф, алоқа, электроэнергия узатиш линиялари, техник хизмат станциялари, илмий ишлаб чиқариш лабораториялари, хисоблаш марказлар киради.

Ишлаб чиқариш инфратузилмасининг шаклланишига кўпгина омиллар таъсир этади. Уларнинг ичида тупроқ-иклим шароити, худуд рельефи, сув билан таъминланиши, ер худуди конфигурацияси, йўл ҳолати, корхонанинг жойлашиши, ишлаб чиқариш объектларининг жойлашиши, кулланилаётган технологиялар, ишлаб чиқаришни ихтисослашиши даражаси муҳим аҳамиятга эга. Ижтимоий инфратузилманинг асосий вазифаси қишлоқ аҳолисининг ижтимоий-маиший шароитларини келгусида яхшилаш хисобланади.

Ижтимоий турмушга таъсир утказувчи инфратузилманинг асосий жихатларига қуйидагилар киради:

- ишлаб чиқарувчи кучларни оқилона жойлаштириш;
- аҳоли Меҳнат фаоллиги куламини кенгайтириш;
- Меҳнат ресурслари сафарбарлигини тартибга солиш;
- буш вақт фондини бойитиш ва ундан фойдаланиш шарт-шароитларини яхшилаш учун имконият яратиш;
- ишчи кучини такрор етиштиришга таъсир этиш.

Ижтимоий инфратузилма мураккаб вазифалар тизимидан иборат бўлиб, унда барча унсурлар узаро боғланганки, улардан бирининг ривожланишдан ортда қолиши, бошқаларидан самарасиз фойдаланишга сабаб бўлади. Шу боисдан минтака ижтимоий инфратузилмасининг мажмуавий тарзда ривожланишини таъминлаш муҳим вазифадир.

Қишлоқ хўжалиги корхоналарининг самарали Меҳнат жараёнида бўлгани каби, ишловчи кучини такрор ишлаб чиқаришда ҳам зарур шарт - шароитлар яратишни талаб этади. Бу вазифани бажаришга ижтимоий инфратузилма бўлимлари ва хизмат сохалари йуналтирилган.

Ижтимоий инфратузилма узида Меҳнат жараёнида ишловчиларни самарали

фаолият юритиши учун зарур шарт - шароитларни яратишга йуналтирилган жамият ишлаб чиқариш кучларининг бир қисмини акс эттиради. Ижтимоий инфратузилманинг асосий вазифаси қишлоқ аҳолисининг ижтимоий - маиший шароитларини келгусида яхшилаш хисобланади. Ижтимоий инфратузилма сохалари махсулот яратишда бевосита иштирок этмайди, лекин улар ишлаб чиқариш жараёнининг меъёрий ривожланиши учун шарт - шароитларни таъминлайдилар.

Ижтимоий инфратузилманинг аҳамияти шундаки, у ишлаб чиқаришнинг зарур малакали кадрларга бўлган талабини кондиришни тартибга солади, кадрларни такрор ишлаб чиқаришга ва қишлоқ хўжалигига боғланиб кетишига кумаклашади, Меҳнат муҳофазаси ва техника хавфсизлигини таъминлайди. Ижтимоий инфратузилма бўлимлари нафакат корхона, балки уларнинг оила аъзолари коммунал - маиший талабларини кондириш учун ҳам шарт - шароитларни яратишда катнашади.

Ижтимоий инфратузилма объектларини ташқил этиш ва мақсадга мувофиқ ишлаб туриши улар жойлашган қишлоқ хўжалик корхонасининг иктисодий ривожланганлик даражасига боғлиқ бўлиб колмокда. Хўжаликлар ижтимоий инфратузилма бўлимларини шакллантиришга зарур моддий, пул ва Меҳнат ресурсларини ажратадилар.

Қишлоқ хўжалигида ижтимоий инфратузилма объектларига коммунал уй - жой хўжаликлари, медицина ва мактабгача тарбия муассасалари, умумий овқатланиш ташкилотлари, ўқув-ишлаб чиқариш комбинатлари, Меҳнат муҳофазаси буйича хизмат сохалари, спорт-соғломлаштириш ташкилотлари, ишловчи - хизматчиларга хизмат кўрсатувчи транспорт, алоқа ва ахборот хизмати бўлимлари киради.

Мақсадли йуналиши, шаклланиш манбаи, худудий жойлашуви ва ишлаб чиқариш жараёнида катнашишига кура, ижтимоий инфратузилма объектлари хизмат сохаларини 2 гуруҳга бўлиш мумкин.

Биринчи гуруҳга корхоналар хисобидан барпо этилган хўжалик бўлимларида жойлашган ва Меҳнат шароитлари, техника хавфсизлиги ва ишлаб чиқариш жараёнида ишловчиларнинг хордик олишини, шароитларни яхшилашга қаратилган объектлар тегишлидир. Бу гуруҳ таркибига бригадалардаги ва чорва моллари фермаларидаги маиший иншоотлар, бўлимлардаги умумий овқатланиш пунктлари (буфетлар, ошхоналар), соғлиқни саклаш, маданият ва хордик объектлари (профилакторийлар, врач кабинетлари, ўқув заллари ва бошқалар), ёнгина қарши пунктлар киради. Улар чорвачилик мажмуаларида, фермаларида, устахоналарида, трактор паркларида, дала станцияларида жойлаштирилади.

Иккинчи гуруҳга қишлоқ хўжалик корхоналарининг аҳоли пунктларига жойлашган, аҳолининг коммунал уй-жой талабларини кондириш учун мулжалланган ва коида буйича давлат ресурслари хисобига ва катта корхоналар ва агросаноат уюшмаларининг махсус воситалари хисобига ташқил этилган ижтимоий инфратузилма объектлари, маиший хизмат кўрсатиш корхоналари, соғлиқни саклаш, спорт, мактаб ва мактабгача тарбия муассасалари, маданият уйлари ва клублар, савдо корхоналари таъаллуқлидир.

Ижтимоий инфратузилманинг ушбу объектлари қишлоқ жойларидаги аҳолининг, Меҳнат соҳасидаги ва ижтимоий аҳолидан катъий назар ҳаммасига хизмат кўрсатишга йуналтирилган.

Қишлоқ хўжалигида ижтимоий инфратузилма объектларига коммунал уй - жой хўжаликлари, медицина ва мактабгача тарбия муассасалари, умумий овқатланиш ташкилотлари, ўқув-ишлаб чиқариш комбинатлари, меҳнат муҳофазаси буйича

хизмат сохдлари, спорт-согломлаштириш ташкилотлари, ишловчи - хизматчиларга хизмат кўрсатувчи транспорт, алоқа ва ахборот хизмати бўлимлари киради.

Бозор инфратузилмаси - махсулот (хизматлар) ишлаб чиқарувчини истеъмолчи билан ягона бозор маконида бирлаштириб, ишлаб чиқариш ва истеъмол куламлари уртасидаги зиддиятни бартараф этувчи ва унинг барча иштирокчилари уз олдиларига куйган мақсадларига эришишларини таъминловчи муассасалар ва воситачилик таркиблари тизимидир.

Бозор муносабатларини шакллантиришни тегишли муҳ,ициз, товар-пул ва меҳ,нат ресурслари бозорларида хўжалик юритувчи субъектлар уртасида узаро алокани таъминлаши керак бўлган инфратузилмасиз тасаввур этиб бўлмайди. Молия, банк-кредит тизимлари билан боғлиқ масалаларни ҳ,ал килиш, сугурта, аудиторлик, юридик ва консалтинг фирмалари ҳдмда компанияларини, биржа тизимини яратиш зарур.

Бозор инфратузилмасининг асосий мақсади товар ва хизматларни ишлаб чиқарувчилардан истеъмолчиларга етиб бориши ва уларнинг эҳтиёжларини кондириш борасида кулай шароитлар яратиш орқали иктисодий тизимнинг самарали фаолият юритишини оширишга қаратилган.

Бозор инфратузилмаси республикада вужудга келаётган умуммиллий ва минтакавий бозорларнинг ишлашини, давлатлараро иктисодий муносабатларнинг тартибга солинишини таъминлайди.

Ўзбекистонда бозор инфратузилмаси субъектлари асосан шакллантириб бўлинди, уларнинг ҳуқуқий-институционал асослари яратилди. Ҳрзирги кунда республикада икки погонали банк тизими, сугурта компаниялари, товар ва хом ашё биржалари, сармоя фондлари тармоғи, фонд ва кучмас мулк биржалари, Марказий депозитарий ва иккинчи поғона депозитарийлари, лизинг ва консалтинг компаниялари, Савдо-саноат палатаси, Дехкон ва фермер хўжаликлари уюшмаси фаолият кўрсатмоқда ҳамда уларнинг фаолият йуналишлари бозор талабларига мослаштирилмоқда.

Иктисодиётни эркинлаштириш жараёнида фермер хўжаликларини ҳам самарали фаолият кўрсатишини таъминлаш мақсадида қишлоқда инфратузилма субъектларини ташкил этиш ва ривожлантиришга қаратилган ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатлар қабул қилиниб, уларда вазирлик, компания, тижорат банклари ва маҳаллий ҳокимият органларига қишлоқ ҳудудларида хизмат кўрсатиш ва таъминот буйича инфратузилма субъектларини ташкил этиш тадбирларини амалиётга жорий қилишдаги вазифалар белгиланди.

Ҳ,ар бир туман ёки қишлоқ ҳудудида инфратузилма субъектларининг шохобчаларини ташкил этиш, уларни зарур техника ва жихозлар ҳамда малакали кадрлар билан таъминлаш муайян молиявий куллаб-қувватлаш ва маълум бир муддатни талаб этади.